

In memoriam Андреј Андрејевић (1935-1991)

Јованка Максимовић

Професор Андреј Андрејевић припадао је оном, не тако широком, кругу стваралаца у култури и науци који су, пре свега упорним радом и истрајним ангажовањем, тихо и повучено, успели да оставе иза себе значајно дело, а тиме и траг у својој средини и своме народу. У овом тренутку треба да се сетимо резултата његовог рада, као наставника и као научника, и његових људских особина у том послу и животу.

Професор Андреј Андрејевић је рођен 15. октобра 1935. године у Сарајеву. Основну школу и гимназију завршио је у Сарајеву и Београду. Студирао је Историју уметности на Филозофском факултету у Београду и дипломирао 1960. године. По завршетку студија запослио се као кустос у Умјетничкој галерији у Сарајеву. За асистента на Одељењу за историју уметности (предмет: Општа историја уметности средњег века) изабран је 1963. године. Школску 1964/65. провео је у Стразбуру, као стипендиста ондашњег Универзитета, и радио у Институту за историју византијске цивилизације и медитеранског оријента код познатог професора Шламбержеа. Године 1970. завршио је постдипломске студије и одбранио магистарски рад *Алаца иамија у Фочи, њен значај и место у исламској уметности на нашем тлу*, који је објављен 1972. као посебна књига у издању Института за историју уметности. После одбране докторске дисертације (1980), под насловом *Исламска монументална уметност XVI века у Југославији*, која је изишла као посебна књига 1984, у заједничком издању Балканолошког института и Института за историју уметности, изабран је 1980. за доцента за предмет: Општа историја уметности средњег века, а за ванредног професора на истом предмету 1987. године.

Професор Андрејевић био је изузетан човек. Скромност, поштење, скрупулозност, сигурно су његове најизразитије особине, које су потпуно одредиле његову личност. По њима га сви знамо и ценимо, и колеге и студенти. Оне су одредиле и његове односе са људима и однос према раду. Свак је могао имати пуно поверења у Андрејевића као човека, а он је свако разочарање у људе тешко доживљавао и дуго преболевао. Поштен однос и акрибичност имали су за резултат да је у сваком његовом раду, мањем или већем, материја испитана до краја, без икаквих могућих додатних истраживања. Такве особине одредиле су и његов наставнички и научни рад.

Од асистентских дана учествовао је у семинарским часовима, испитима, консултацијама, комисијама. Неколико семестара испитивао је студенте из музеологије, по одласку проф. Ђорђа Мано-Зисија у пензију. Од избора за доцента држао је курсеве и испите као један од наставника Опште историје уметности сред-

њег века. Такође, последњих година одлазио је и у Приштину да држи предавања на Академији за ликовну уметност. Дакле, од првих дана потпуно интегрисан у Одељење за историју уметности, носио је терет тога позива до краја. Када је реч о настави, треба истаћи да је проф. А. Андрејевић био изузетно предусретљив професор, са пуно стрпљења разговарао је са студентима о њиховим семинарским и дипломским радовима, доносио им је књиге из своје личне библиотеке, коју је стално са много љубави и одрицања допуњавао, створивши значајну библиотеку из исламске уметности и цивилизације, али и источноевропске уметности.

У научном раду, проф. Андрејевић се определио за проучавање исламске уметности, која је код нас била занемарена, или погрешно тумачена, а неопходна је за изучавање и разумевање наше уметности и историје под Турцима. Исламска уметност је његова права вокација. За такво опредељење он се припремио поред француског и енглеског, научио је турски и арапски језик, одлично је познавао историјске и културне прилике у Турској царевини, а посебно у нашим земљама. Теренска истраживања обављао је често и под тешким околностима. Такође, настојао је да обиђе што више исламских, и не само исламских, споменика у другим земљама, Грчкој, Турској, СССР-у, Италији, Француској, да би се упознао са високим достигнућима те цивилизације, и могао да их пореди са споменицима на Балкану. Већ болестан и слаб, прошлог лета допутовао је у Самарканд, своју стару жељу, и тамо, између осталог, дошао до података о неким везама са нашим земљама, што, на жалост, није стигао да објави. Рад на исламској уметности продубљивао је и верификовао на међународним конгресима о исламској и турској уметности, посебно 1983, 1985, 1986, где је излагао проблеме исламске уметности са територије Југославије, што је увек прихватано са пажњом, с обзиром да научни свет није познавао ту врсту споменика са нашег терена. Радови су објављени у међународним часописима. Андрејевићева је заслуга што је интернационализовао те споменике и увео их у велику заједницу светске исламике.

Исламика у његовим радовима има различите облике: од мањих расправа о појединим мањим турским споменицима, преко вишеслојно проблемских тема, до значајних књига. Мањи радови, као *Два новопазарска амама*, *Мелишахбегова фочанска задужбина* и други, увек су писани по строгом принципу: детаљне историјске прилике, опис и анализа споменика, личност донатора, подаци о мајсторима, ако их има. Андрејевић је у својим радовима показао колики је био удео дубровачких гра-

дитеља и занатлија у подизању турских споменика.

Већи рад *Претварање цркава у џамије* обрађује значајна питања историје цивилизације, уметности, религије. На основу мноштва турских извора и других текстова, он је сакупио велики број података, имена и година, који аргументују вишевековну акцију претварања цркава у џамије. При томе је приказао осцилације током векова, од масовног претварања цркава у џамије, преко толеранције, до поновног уништења, зависно од успеха војничких освајања и владајуће политике. Између осталог, показао је у којој мери је то имало за последицу утицај хришћанске архитектуре на исламску градитељску концепцију. У значајном раду *Архитектура и зидно сликарство XVI века Цареве џамије у Сарајеву*, на примеру једног репрезентативног споменика приказао је сву сложеност односа у уметности.

Царева џамија делила је историју града на Миљацки. Цео њен комплекс налази се у крају где се средином XV века зачело турско насеље. Био је изложен поплавама и пожарима, ратним харањима, смишљеним доградњама за време аустроугарске окупације и бомбардовањима у последњем рату. Турско насеље, од Старог Трговишта, како се зове у турским документима из 1462. и 1468. године, имало је и друга имена: Сарај, Сарај-Оваси, Сарај-Касабаси, Босна-Сарај, а као Сарајево помиње се први пут 1507. године. Темелје насеља положио је турски војсковођа Исабег Исхановић, који је у близини другог Трговишта, српског средњо-вековног насеља код Раса, засновао Нови Пазар. Исабег је, као што се види из његове сарајевске вакуфнаме из 1462, подигао мост преко Миљацке, амам са водоводом, хан, односно каравансарај. Не зна се да ли је сазидао и џамију, мада је извесно да је на месту данашње, из XVI века, била старија и мања, која је изгорела 1480, кад је војска мађарског краља Матије Корвина, на челу са Вуком Гргуревићем и бановима Ладиславом од Егервера и Петром Дојчином, спалила град. Нова џамија започета је 1565, и о томе постоје многи подробни турски архивски подаци. Кубус са куполом и фланкираним минаретом је стандардан за класичну турску архитектуру. Грађевина је украшена геометризованом каменом пластиком и изузетно раскошном сликаном декорацијом у неколико зона. Тај флорални и геометријски украс представља значајан, до сада непознат, беоцуг у ланцу зидних декорација исламских грађевина на Балкану. У њеном сликању учествовали су домаћи сликари, чија су имена сачувана. Ова студија је пример како се даје широка слика о приликама у прва два века турске цивилизације на Балкану, а затим, на основу детаљних анализа, тумачи значај и место ове џамије у исламској уметности и локалним односима.

У књизи *Алаца џамија у Фочи* Андрејевић је, поред самог споменика, показао како су наши људи са исламом прихватили и неговали нову, оријенталну, културу и настојали да

родно место или ширу област обележе својим задужбинама. Херцеговина, у којој се, завођењем турске власти и делимичном исламизацијом становништва, нису угасили ктиторски обичаји, била је веома добар пример. Ктитор Алаца-џамије поверио је грађење архитекти васпитаном у цариградском кругу персијских градитеља, који је, опет, ангажовао уметнике из свих крајева, међу којима су најбројнији били дубровачки мајстори. Детаљном анализом, проф. Андрејевић је показао да су архитектура, сликарство, пластика на нивоу оних у престоници, Цариграду, и да исламски монументални споменици у периферним областима нису носили провинцијална обележја, већ да су токови нове престоничке уметности брзо допирали и у удаљене крајеве Османског царства.

У књизи *Исламска монументална уметност XVI века у Југославији*, Андрејевић је изложио значајне, потпуно нове резултате. То је доба када се османска уметност налазила на своме врхунцу, то је уметност империјална по свом карактеру и изразито градска по духу. И на југословенском тлу у ово време била је потпуна преминација уметничких концепција зачетих у престоници, или другим старим центрима турске културе. У књизи су све џамије овог доба детаљно проучене, систематизовани и типолошки сређени њихове декорације и детаљи. На карактер ове уметности утицале су и две значајне личности Мехмед-паша Соколовић, као велики везир и ктитор, и Коџа Мимар Синан, велики архитект али и многи други ктитори, исламизирани чланови појединих познатих породица, који су, нарочито у Подрињу, и Полимљу, оставили значајне завичајне задужбине. Занимљив је и свакако последњи оријентални талас који је преко ових и других споменика допро до српске уметности касног средњег века, истина најчешће у декоративним елементима и у уметничким занатима.

Овакви резултати и закључци професора Ан-дрејевића, засновани на историјским изворима и минуциозним историјско-уметничким анализама, представљају чврсте аргументе о пореклу и карактеру исламске уметности на тлу Југославије. Када је реч о Босни, резултати детаљних проучавања показују колико је нереална и неисторијска најновија теза о богумилском пореклу ислама у Босни, са тежњом да јој се да нова политичка димензија. Професор Андрејевић је својим радом доказао, крећући се по врло осетљивом терену, да научна истина, до које се долази споро и мукотрпно, стоји изнад свега.

Одлазак професора Андрејевића представља за нас и нашу науку, посебно исламику, велики губитак. Започети пројекти и радови, иза којих је стајало његово велико знање, трагично су прекинути. Биће потребно много времена да неко од младих сарадника настави да хода том стазом, коју је Андреј Андрејевић сам пртио надајући се да ће неко кренути за њим.